

Monika Szczurowska, Konrad Podawca, Barbara Gworek

STRUKTURA FUNKCJONALNA OBSZARÓW WIEJSKICH

THE FUNCTION STRUCTURE OF RURAL AREAS

Słowa kluczowe: wielofunkcyjny rozwój, struktura funkcjonalna, funkcje zewnętrzne i wewnętrzne

Keywords: multipurpose development, function structure, external (exogenous) functions, internal (endogenous) functions

The article reveals the function structure of rural areas and outlines the characteristic of respective functions.

The group of functions of rural areas can be divided, according to both their role in economy and principles of spatial arrangement, into two categories: external (exogenous) and internal (endogenous) functions. External functions benefit the whole region or country, e.g. agriculture and forestry, agricultural services, leisure, tourism, health resorts, municipal labour market services. Internal functions benefit local community only, e.g. housing, service industry, community services.

1. ZNACZENIE JEDNOSTKI OSADNICZEJ W STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ KRAJU I REGIONU Z PUNKTU WIDZENIA PEŁNIONEJ PRZEZ NIĄ FUNKCJI

Zespół funkcji obszarów wiejskich można podzielić z punktu widzenia ich roli w strukturze gospodarki oraz zasad programowania i planowania przestrzennego na dwie główne grupy:

- 1) funkcje zewnętrzne („egzogeniczne”), pełnione na rzecz gospodarki regionu lub kraju;
- 2) funkcje wewnętrzne („endogeniczne”), pełnione na rzecz mieszkańców gminy.

Funkcje zewnętrzne zależą od:

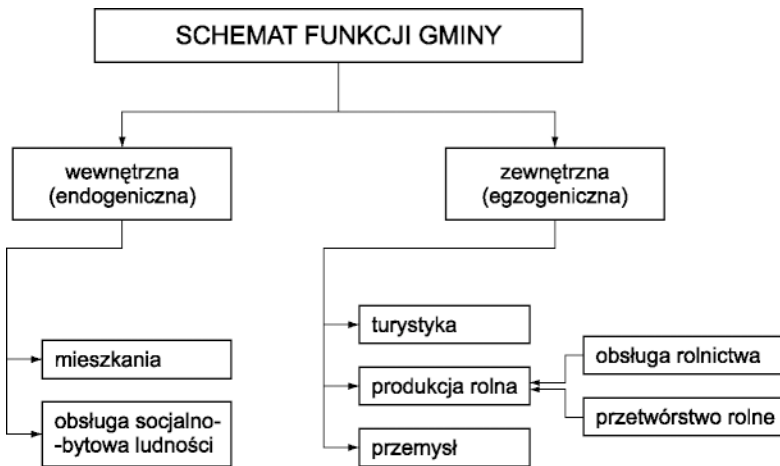
- 1) roli, jaką dany obszar spełnia w kraju lub regionie, gdzie głównym komponentem jest środowisko naturalne, oddziałujące na sposób i intensywność użytkowania oraz zagospodarowania [Kołodziejcki 1995];
- 2) położenia w stosunku do układu węzłowego, tj. miejskiej sieci osadniczej, w skali kraju i regionu;
- 3) układu liniowego autostrad i szybkiej kolei o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.

Do grupy funkcji zewnętrznych obszarów wiejskich, najpowszechniej występujących na obszarach gmin i najmocniej oddziałujących na osadnicze zagospodarowanie wsi, należą:

- 1) rolnictwo i leśnictwo;
- 2) obsługa rolnictwa;
- 3) funkcje wypoczynkowa, turystyczna, uzdrowskowa;
- 4) funkcje przemysłowe (przemysł rolno-spożywczy, wydobywczy, drzewny, oraz odzieżowy, hurtownie, składy, magazyny i inne);
- 5) obsługa miejskiego rynku pracy.

Do grupy funkcji wewnętrznych należą:

- 6) funkcja mieszkaniowa;
- 7) przemysł usługowy, produkcja towarów na zaopatrzenie miejscowej ludności;
- 8) obsługa ludności.

Rys. 1. Schemat funkcji gminy wg Wieczorkiewicza W. [1995]

Fig. 1. Communal Function Outline (Wieczorkiewicz's estimate)

2. ROLNICTWO

Rolnictwo przestaje być dominującą gałęzią gospodarki i jego udział w gospodarce kraju zmniejsza się w stosunku do innych działów gospodarki [Zaniewska, Pawłat-Zawrzykraj, Gloza-Musiał 2000]. Nie oznacza to jednak, że znaczenie rolnictwa w rozwoju społecznym maleje. Oznacza to wzrost znaczenia innych sektorów gospodarki, w których rolnictwo jest podstawą większego systemu wytwarzającego żywność – gospodarki żywnościowej.

Gospodarka żywnościowa obejmuje:

- 1) produkcję rolną;
- 2) zaopatrzenie w środki produkcji i usługi produkcyjne;
- 3) przetwórstwo i dystrybucję żywności;
- 4) obrót żywności.

Cechą gospodarki żywnościowej jest przestrzenne zróżnicowanie jej poszczególnych elementów. Ze względu na znaczenie danego obszaru wiejskiego w przestrzennej organizacji gospodarki rolnej można wydzielić dwa obszary funkcjonalne:

- 1) obsługę rynku konsumenta, w tym:
 - strefę żywienia, tj. rynek zbytu i popytu na dobra wytwarzane, oraz
 - strefę żywicielską, tj. rozmieszczenie różnych rodzajów produkcji i producentów;
- 2) obsługę rynku producenta, która obejmuje:
 - strefę obsługi produkcji zwierzęcej lub roślinnej (np. ośrodki doradztwa rolniczego – ODR, służbę weterynaryjną),
 - sferę obsługi skupu i zbytu produktów rolnych oraz zaopatrzenia w środki produkcji (np. giełdy rolne, magazyny i hurtownie – w małych miasteczkach lub w dużych gospodarstwach rolnych),
 - sferę obsługi zaopatrzenia w sprzęt i usługi rolnicze,
 - strefę przetwórstwa produktów rolnych.

Do warunków mających wpływ na produkcję rolną, jej poziom i specjalizacje zalicza się:

- 1) warunki przyrodnicze,
- 2) warunki ekonomiczno-społeczne,
- 3) poziom produkcji rolnej,
- 4) poziom zainwestowania w budynki i wyposażenie w infrastrukturę techniczną,
- 5) położenie względem rynku zbytu oraz rynków pracy.

Funkcjonowanie rolnictwa jest ściśle uzależnione od czynników przyrodniczych. Od czynników geograficzno-przyrodniczych (ukszałtowanie powierzchni

ni, jakość gleby, rozkład opadów) zależy potencjał produkcyjny rolnictwa. Na terenie naszego kraju dla gruntów ornych wyróżnia się 13 kompleksów przydatności rolniczej gleby. Wyznaczają one przyrodniczą i ekonomiczną przydatność gruntów do uprawy określonych roślin uprawnych. Nazwy kompleksów gleb ornych odnoszą się do nazw gatunków zbóż, będących najlepszymi wskaźnikami roślinnymi, dominującymi w strukturze zasiewów. Pod względem przydatności gleby na cele rolnicze wyróżnia się na podstawie właściwości przyrodniczych i agrotechnicznych gleb 6 klas. W Polsce przeważają gleby średnie i słabe (klasy IV–VI). Udział gleb dobrych (klasy I–III) wynosi jedynie 25%. Ochronie przed zmianą użytkowania podlegają gleby o wysokiej przydatności rolniczej oraz gleby klasy IVa i IVb.

Kompleksowa waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej obejmują oprócz gleby również agroklimat, rzeźbę terenu i stosunki wodne. Rolnicza przestrzeń produkcyjna Polski odpowiada wymogom stawianym obszarom produkującym żywność wysokiej jakości. Wyniki przeprowadzonego przez IUNG monitoringu gruntów rolnych pokazały, że 80% gleb użytkowanych rolniczo zawiera naturalną zawartość metali ciężkich, 17% natomiast charakteryzuje lekko tylko zwiększona zawartość metali ciężkich, co nie odbija się negatywnie na możliwości wykorzystywania tych gleb do uprawy. W niektórych regionach występuje deficyt wody użytkowanej w cyklu produkcyjnym żywności o wymaganej jakości; według wymogów Unii Europejskiej woda taka powinna odpowiadać II klasie czystości.

W porównaniu do rolnictwa Unii Europejskiej polskie rolnictwo charakteryzuje niższy poziom rozwoju. W Polsce na 1 mieszkańca przypada średnio 0,48 ha użytków rolnych, w Unii Europejskiej natomiast 0,38 ha, przy czym w Polsce przeważają gleby niskiej jakości. Średnia roczna produkcja z 1 ha użytków rolnych w Polsce jest trzykrotnie mniejsza niż taka średnia w krajach Unii Europejskiej. W Polsce jedna osoba zatrudniona w rolnictwie wytwarza żywność dla niewiele ponad 8 osób, a w krajach Unii dla 50 osób. W Polsce z ogółu zatrudnionych 25% przypada na rolnictwo, w Unii około 6%. Procent zatrudnionych w całym potencjale wytwórczym gospodarki żywnościowej w Polsce wynosi 30–35% ogółu zatrudnionych, a w krajach Unii Europejskiej około 10–15%. Zasoby siły roboczej na 100 ha użytków rolnych były w Polsce trzykrotnie większe niż w Unii Europejskiej [Stasiak, Zgliński 1987]. Struktura obszarowa gospodarstw w Polsce jest również niekorzystna, ponieważ powierzchnia 83% gospodarstw waha się w przedziale 1–10 ha. Średnia wielkość gospodarstwa w Polsce wynosi 8,3 ha, w krajach Unii Europejskiej natomiast około 18 ha [Adamowicz, Król 1998].

Skutki procesów społeczno-gospodarczych sprzed 1990 r. nadal wpływają na dzisiejszy stan zaludnienia i strukturę demograficzną wsi w Polsce. Do 1990 r. widoczny był proces spadku liczby ludności żyjącej na wsi, a po 1990 r. proces

ten jest odwrotny. W 1989 r. liczba osób na jedno gospodarstwo chłopskie wynosiła 3,9, a w 1994 r. już 4,2. Zjawisko to najsilniej wystąpiło w środkowej, wschodniej i południowej części Polski (obszary przeludnienia). Lata 1990–1995 charakteryzowało zmniejszenie udziału siły roboczej w rolnictwie, co jednak nie wpłynęło na zmiany strukturalne w rolnictwie. Proces ten związany był z przekształceniem sektora państwowego rolnictwa i dotyczy północnego i zachodniego regionu kraju. Wzrost zatrudnienia w rolnictwie natomiast nastąpił w południowo-wschodniej i centralnej części Polski. W okresie tym wzrosła również o 13,3% liczba osób uzyskujących dochody z pracy tylko w swoim gospodarstwie. Średni poziom zatrudnienia w gospodarstwach chłopskich w 1994 r. wyniósł 37osób/100 ha użytków rolnych i w stosunku do średniego poziomu zatrudnienia w 1989 r. (36/100 ha użytków rolnych) był wyższy o 2,5%. W gospodarstwach o powierzchni do 5 ha, w grupie gospodarstw tzw. chłoporobotników, wystąpił największy wzrost zatrudnienia. Obecnie przestrzenny układ poziomu zatrudnienia w rolnictwie nie ulega zmianie. Wyodrębnić można trzy charakterystyczne obszary zatrudnienia na terenie Polski: część południową, część środkowo-wschodnią oraz część zachodnio-północną.

W przyszłości obszary o dużym przyroście naturalnym, tj. tereny północno-wschodniej części kraju, stanowić będą potencjalne zasoby siły roboczej. Są to obszary o stosunkowo dużym przyroście naturalnym. Obszar środkowo-wschodni natomiast, o niekorzystnej strukturze demograficznej ludności, z przewagą ludności starszej, 60–65 lat, oraz małej liczbie ludzi młodych, w wieku do 18 lat, może stać się obszarem problemowym [Stoła 1997]. Za dolną granicę pożądanej wielkości gospodarstwa przyjmuje się około 10–16 ha w zależności od kierunku specjalizacji, jakości gleb czy poziomu wyposażenia w środki transportu. Ponad 2 mln indywidualnych gospodarstw rolnych, czyli 1/3 gospodarstw charakteryzują zróżnicowane możliwości dostosowania się do warunków rynkowych (gospodarstwa o powierzchni większej niż 7 ha). Pozostałe 2/3 gospodarstw (gospodarstwa o powierzchni mniejszej niż 7 ha) stanowić będą bazę ekonomiczną dwuzawodowej grupy społecznej na wsi, tzw. chłoporobotników [Stasiak, Zgliński 1997].

Zmiany strukturalne w rolnictwie, związane z przystosowaniem do gospodarki rynkowej, spowodowały również zmiany w użytkowaniu gruntów. W okresie lat 1990–1995 występowały dwa kierunki zmiany w użytkowaniu gruntów: zwiększyła się powierzchnia lasów, zmniejszyła się natomiast powierzchnia użytków rolnych. Według danych GUS z 1995 r. zmniejszył się areał gruntów ornych i łąk na rzecz powierzchni pastwisk i sadów. W tym okresie zwiększyła się również powierzchnia gruntów odłogowanych i ugorowanych. Przyjmuje się, że około 12–25% użytków rolnych, w tym na gruntach V–VI klasy, może być w przyszłości przeznaczone pod zalesienie.

Procesy przekształceń strukturalnych w rolnictwie wpłynęły na rozwój trzech powiązanych ze sobą tendencji: koncentracji, mechanizacji i specjalizacji. Powyższe tendencje podobnie jak w krajach Unii Europejskiej mogą prowadzić do kryzysu strukturalnego i ekologicznego rolnictwa. Do czynników przyspieszających ten proces zalicza się:

- 1) niewłaściwe stosowanie środków ochrony roślin;
- 2) intensywne i jednostronne nawożenie mineralne lub organiczne, przyczyniające się do zachwiania równowagi w ekosystemach;
- 3) niszczenie różnorodności biologicznej oraz krajobrazowej, zwłaszcza małych biotopów, jak oczka wodne i zadrzewienia śródpolne [Degórska 1997].

Dobre podstawy do rozwoju rolnictwa ekologicznego stwarza wysoka jakość środowiska glebowego oraz tradycje rodzinne gospodarstwa rolnego, przy zróżnicowanej strukturze agrarnej. W połowie 1995 r. atest ekologiczny miało około 300 gospodarstw. Ekologiczny kierunek produkcji rolnej to system gospodarowania cechujący się jak najbardziej zamkniętym cyklem produkcyjnym przy zachowaniu dużej samowystarczalności gospodarstw. Założeniem rolnictwa ekologicznego jest uwzględnianie czynników przyrodniczych w produkcji roślinnej i zwierzęcej. Stanowi to podstawę do dalszych działań pozwalających na zachowanie równowagi ekologicznej środowiska. Wysoka cena na produkty zdrowej żywności przy niższej produktywności z ha użytków rolnych i niskich dochodach społeczeństwa stanowi jednak w Polsce barierę do rozwoju rolnictwa ekologicznego.

3. OBSŁUGA MIEJSKIEGO RYNKU PRACY (SYPIALNIANA)

Obsługa miejskiego rynku pracy (określana również mianem obsługi „sypialnianej”) wyraża się codziennymi wyjazdami ludności zamieszkałej na terenach wiejskich do pracy w miastach [Kachniarz 1975]. Rozwój takiej funkcji obszarów wiejskich na terenie Polski jest konsekwencją wpływu złożonego zespołu czynników społeczno-gospodarczych. Główną rolę odegrała tu dysproporcja w rozwoju miasta – brak równowagi między rozwojem sił miastotwórczych i zagospodarowania miasta, między wzrostem zatrudnienia i wzrostem zaludnienia. Złagodzenie tej dysproporcji i braku równowagi na terenach wiejskich odbywa się przez wzrost osadnictwa nierolniczego jako procesu samorodnej urbanizacji obszarów wiejskich.

W Polsce do roku 1990 nie było możliwości trwałego osiedlania się w mieście oraz dodatkowego zatrudnienia w miejscu zamieszkania. Spowodowało to wzrost liczby ludzi dojeżdżających do pracy, do miasta. Sytuacja ta wywarła wpływ na procesy urbanizacyjne i uprzemysłowienie kraju. Proces odpływu ludności ze wsi do miasta oraz dojazdów ludności wiejskiej do pracy w mieście

uległ zahamowaniu po 1990 r. Występuje jednak zjawisko reemigracji, co pogłębia agrarne przeludnienie i bezrobocie na wsi. W zasięgu aglomeracji większych miast i stref podmiejskich obserwuje się proces odwrócenia kierunku migracji netto, polegającej na odpływie ludności miejskiej na obszary wiejskie. Proces ten jest związany z kryzysem mieszkaniowym w miastach oraz łatwiejszą i tańszą dostępnością działek budowlanych na wsi.

Na przestrzenne rozmieszczenie i formę układów powyższego rodzaju osadnictwa wpływ mają dwa czynniki:

- 1) funkcjonalny motyw powiązania z systemem transportu, łączącego to osadnictwo z miejską koncentracją pracy;
- 2) silnie oddziałujący ekonomiczny motyw dostępności tanich działań budowlanych, pochodzących na ogół z samorodnej parcelacji terenów rolnych.

Wymienione czynniki wymagają szczególnej uwagi podczas planowania przestrzennego zagospodarowania obszarów wiejskich i przy organizacji procesów realizacyjnych. Biorąc pod uwagę kierunek rozwoju zaludnienia wsi, należy spodziewać się ograniczenia wzrostu funkcji obsługi miejskiego rynku pracy na obszarach wiejskich. W zasięgu aglomeracji i stref podmiejskich najprawdopodobniej jednak wystąpi tendencja dalszego nasilenia się tej funkcji. Widoczna również będzie tendencja przenoszenia się mieszkańców wsi już związanych z obsługą miejskiego rynku pracy z terenów dalej położonych w region pasm transportu.

Przy rozmieszczaniu osadnictwa wiejskiego związanego z obsługą miejskiego rynku pracy i kształtowaniu jego przestrzennej struktury powinny być brane pod uwagę następujące kryteria:

- 1) bezpośrednie powiązanie z układem transportu publicznego;
- 2) ekonomiczna odległość między miejscem pracy a miejscem zamieszkania;
- 3) dostateczny poziom wyposażenia w usługi;
- 4) wyposażenie w urządzenia infrastruktury technicznej oraz społecznej;
- 5) wartość ziemi;
- 6) atrakcyjność otoczenia.

Kryteria te spełnia wiejska sieć osadnicza położona w zasięgu dojazdu nieprzekraczającego 90 minut od centrum aglomeracji lub miasta, położona w zasięgu sieci transportu publicznego, w odległości wymagającej około 15 minut na dojazd do przystanku komunikacji zbiorowej.

4. FUNKCJE PRZEMYSŁOWE

W zespole zakładów pełniących funkcje przemysłowe na obszarach wiejskich wyróżnia się ze względu na przestrzenne zagospodarowanie trzy grupy zakładów przemysłowych [Kachniarz 1975]:

- 1) zakłady przemysłu usługowego, głównie rolno-spożywczego, związane bezpośrednio z obsługą miejscowej ludności i rolnictwa; są to przede wszystkim: piekarnie, masarnie, rozlewnie napojów, mieszalnie pasz, również betoniarnie lokalne itp.; zakłady te powinny być lokalizowane w powiązaniu ze strukturą obsługiwanych wsi, w wyznaczonych w skali powiatu miejscowościach gminnych;
- 2) zakłady przemysłu wydobywczego, lokalizację tych zakładów wyznacza występowanie surowców geologicznych; ze względu na wpływ, jaki wywierają na środowisko i krajobraz, zakłady te wymagają szczególnej uwagi, mogą bowiem przyczyniać się do całkowitych przekształceń warunków środowiskowych oraz powodować zmiany w układzie zagospodarowania dużych obszarów (sięgających skali regionu) oraz ich układu osadniczego; w skali gmin przedmiotem studiów i decyzji powinny być zakłady lokalne, których rola i oddziaływanie nie wychodzi poza przestrzenny zasięg gminy; ich lokalizacja oraz sposób eksploatacji złóż surowcowych w jak najmniejszym stopniu powinny oddziaływać na otoczenie;
- 3) pozostałe zakłady, lokalizacyjnie niezwiązane; są to przede wszystkim zakłady przemysłu rolno-spożywczego, takie jak: gorzelnie, cukrownie, krochmalnie, olejarnie, zakłady przetwórstwa owocowo-warzywnego, młyny przemysłowe, zakłady mięsne, browary, które działają na rzecz gospodarki regionu lub kraju; zasięg surowcowy tych zakładów przekracza nie tylko obszar gmin, ale także powiatów i województw, co powoduje, że nie mogą być traktowane jako tworzące wiejską sieć osadniczą.

Zakłady przemysłowe lokalizacyjnie niezwiązane powinny być, zgodnie z zasadą koncentracji, lokalizowane w powiązaniu z miejską siecią osadniczą. Jeżeli uzasadnione okaże się umieszczanie zakładów tej grupy na obszarze wsi powinny być one lokalizowane w większych osiedlach. Wskazane jest wówczas, aby zakłady te były usytuowane w powiązaniu z ośrodkiem techniczno-gospodarczym, skupiającym urządzenia rzemiosła uciążliwego, przemysłu usługowego oraz technicznej obsługi zaopatrzenia rolnictwa. Istotne znaczenie ma także prawidłowe powiązanie zakładów i całego ośrodka techniczno-gospodarczego z systemem transportu zewnętrznego, tak aby nie naruszały warunków życia mieszkańców wsi.

Ze względu na stopień powiązania z bazą surowcową, wyróżnia się następujące grupy zakładów spełniających funkcje przemysłowe [Zaniewska, Pawłat-Zawrzykraj, Głoza-Musiał 1975]:

- 1) zakłady o lokalizacji umiejscowionej, tj. usytuowane na lub przy złożach surowca (cegielnie, żwirownie);
- 2) zakłady o lokalizacji częściowo umiejscowionej, tj. zakłady, w których produkcja jest oparta na technologiach lub surowcach ograniczających wybór

lokalizacji (zakłady korzystające z półproduktów lub odpadów dostarczanych przez inne zakłady znajdujące się w pobliżu, np.: tartaki, zakłady przetwórstwa drzewnego, zakłady celulozy, które muszą być zlokalizowane przy zespołach leśnych);

3) zakłady o lokalizacji swobodnej, tj. zakłady przetwórcze.

Na terenach wiejskich są zlokalizowane zwłaszcza takie rodzaje wytwórczości, które nie wymagają rozwiniętej infrastruktury technicznej, skomplikowanej technologii oraz dużych nakładów pracy. Najszybciej rozwijają się te kierunki działalności produkcyjnej, które wykorzystują lokalne zasoby surowców i taniej siły roboczej. Są to zwłaszcza przetwórnictwo rolno-spożywcze, w tym głównie ubojnie, masarnie, piekarnie i młyny. Zakłady te zaspokajają głównie podstawowe potrzeby miejscowej ludności, jednak można zauważyć, że szerszy zakres rozwoju i większa jego dynamika występuje w gminach miejsko-wiejskich niż w gminach wiejskich. Nowe zakłady umieszcza się najczęściej w obrębie dotychczas ekstensywnie użytkowanych terenów, tj. na terenie byłych baz i magazynów.

5. FUNKCJE SYSTEMU OBSŁUGI WSI

Rozróżnia się trzy funkcje obsługowe wsi: obsługa ludności, obsługa rolnictwa oraz przemysł usługowy [Kachniarz 1975]. W sensie formalnym nie jest to słuszne, ponieważ każda z tych funkcji ma inną podstawę programowania. Funkcje obsługi rolnictwa należą do funkcji zewnętrznych, funkcje obsługi ludności natomiast do funkcji wewnętrznych. Z punktu widzenia sposobu przestrzennego zagospodarowania terenów wiejskich powyższe funkcje mają jednak kilka cech wspólnych, powodujących potrzebę ich wspólnego rozpatrywania.

Funkcje obsługi ludności i rolnictwa tworzą hierarchiczną strukturę sieciową, która powinna być w miarę możliwości i stosownie do warunków miejscowych zintegrowana przestrzennie na obszarach poszczególnych gmin. Stworzony tak system obsługi stanowi umocnienie przestrzennej organizacji wsi oraz podstawę jej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

Pojęcie „system obsługi” oznacza pełną socjalno-bytową obsługę ludności oraz rolnictwo o charakterze powszechnym, tj.:

- 1) **w zakresie obsługi ludności** – powszechnie na obszarze występujące, bilansowane w skali powiatu urządzenie obsługi ludności zamieszkałej na obszarach wsi i małych miast, niezależnie od pełnionej funkcji,
- 2) **w zakresie rolnictwa** – bilansowane w skali powiatu urządzenie do obsługi powszechnie występujących na obszarze kraju kierunków produkcji w gospodarce rolniczej.

Uporządkowany hierarchicznie zbiór urzędzeń obsługi w przedstawionym powyżej zakresie tworzy powszechny system obsługi ludności i rolnictwa. System ten nie obejmuje występujących lokalnie urzędzeń obsługujących specjalistyczne kierunki produkcji rolnej oraz funkcje pozarolnicze, z wyłączeniem funkcji wypoczynkowych. W razie występowania na danym obszarze funkcji wypoczynkowych ich zapotrzebowanie na urzędzenia obsługi socjalno-bytowej powinno być powiązane z całością osadniczego i społeczno-gospodarczego systemu danego obszaru.

System obsługi ma strukturę terytorialną oraz działowo-gałęziową. Na kształtowanie się struktury terytorialnej mają wpływ następującej czynniki:

- 1) czynnik funkcjonalno-ekonomiczny, zależny od frekwencji użytkowników oraz specjalizacji obsługi i częstotliwości jej wykorzystania;
- 2) czynnik organizacyjny, zależny od istnienia określonej struktury administracyjno-gospodarczej na obszarach wsi;
- 3) stan istniejący – istniejące tradycje, struktura społeczno-gospodarcza i stan zainwestowania.

Czynnik funkcjonalno-ekonomiczny wpływa na strukturę systemu na zasadzie mechanizmu rynku. Skłania do zhierarchizowania wielopoziomowej koncentracji urzędzeń, zapewniającej usługodawcom frekwencję i ekonomikę funkcjonowania, a usługobiorcom – wygodę i ekonomikę użytkowania. Czynnik organizacyjny wiąże strukturę obsługi z istniejącym układem gmin i powiatów. Stan istniejący jest uwzględniany w teoriach rozwoju układu gmin.

Przyjmuje się, że istniejący układ gmin stanowi podstawę kształtowania powszechnego systemu obsługi wsi. Układ ten odpowiada pojęciu tzw. ośrodków ponadpodstawowych (subokręgowych). Zgodnie z założeniami utworzenia gmin, ich ośrodki mają za zadanie skupić większość urzędzeń obsługi ludności i rolnictwa. W obecnej strukturze administracyjnej kolejnym po gminie wyższym poziomem hierarchicznym są powiaty odpowiadające orientacyjnie pojęciu „okręgu” w systemie obsługi.

Rozległość obszarów gmin, przy charakterystycznym rozproszeniu osadnictwa wiejskiego, powodują potrzebę utrzymania lub wytworzenia hierarchicznego poziomu obsługi poniżej ośrodków gmin. W tym poziomie powinny się jednak znaleźć tylko urzędzenia codziennej potrzeby, o ograniczonym promieniu bliskiego zasięgu. W danej sytuacji zanika potrzeba utrzymania „ośrodka podstawowego”, odnoszącego się do pojęcia wsi podstawowej w ujęciu dotychczasowej struktury osadnictwa wiejskiego. Zgodnie z przyjętą strukturą obsługi wsi, w wielu tzw. wsiach podstawowych zrealizowano wiele urzędzeń o zasięgu szerszym, niżby to wynikało z przyjętego charakteru i zasięgu poziomu pierwszego. Odnosi się to do szkół podstawowych i niektórych urzędzeń rolnictwa. Działają

nie to jednak nie może przyczyniać się do powstawania dodatkowych poziomów hierarchicznych w systemie obsługi.

Kryterium wyznaczenia niższego poziomu hierarchicznego jest minimalny, ekonomicznie uzasadniony zakres wyposażenia, wyznaczony liczbą ludności lub wielkością produkcji rolnej oraz maksymalnym dopuszczalnym promieniem dostępności pieszej.

Na modelową strukturę terytorialną powszechnego systemu obsługi wsi składają się trzy poziomy:

- 1) **poziom pierwszy**, wieś produkcyjna, funkcje w sieci osadniczej:
 - obsługa rolnictwa około 500–1000 ha użytków rolnych,
 - obsługa ludności około 300–1000 mieszkańców,
 - promień obsługi do 1,5 km;
- 2) **poziom drugi**, urządzenia średniego zasięgu na obszarze gminy;
- 3) **poziom trzeci**, wyższy asortyment urządzeń na obszarze powiatu.

6. FUNKCJE WYPOCZYNKOWE

6.1. PODSTAWOWE POJĘCIA

W polskiej literaturze terminy „wypoczynek” i „rekreacja” są często traktowane jako oznaczenia jednoznaczne [Waraszyńska, Jackowska 1978]. W literaturze światowej pojęcia te są jednak traktowane oddzielnie. Termin „rekreacja” odnosi się do wszelkich form czynności podejmowanych w celu regeneracji sił po godzinach służbowych lub szkolnych, poza czynnościami społecznymi i domowymi. Jest to uczestniczenie we wszelkich rozrywkach kulturowych, grach sportowych oraz różnych formach ruchu turystycznego. Termin ten odnosi się do szeroko rozumianego czasu wolnego. Termin „wypoczynek” natomiast odnosi się do tych form odpoczynku, gdzie główną rolę odgrywa otwarta przestrzeń, a w niej środowisko przyrodnicze oraz jego wewnętrzna organizacja.

Czynnikami rozwoju funkcji wypoczynkowych na obszarach wiejskich są przyrodnicze i kulturowe wartości środowiska oraz estetyczne wartości krajobrazu. Istnieje wiele form wypoczynku i odpowiadających im form zagospodarowania obszarów wypoczynkowych. Rozmaitość form wypoczynku zależy od różnorodności cech i warunków środowiska oraz różnorodności charakteru i struktury potrzeb wypoczynku.

Funkcja wypoczynkowa definiowana jest jako:

- 1) forma aktywności przestrzennej ludności w wolnym czasie, w kategoriach częstotliwości korzystania z niej mieszkańców w rytmie codziennym, cotygodniowym i dorocznym [Smogorzewski 1973];
- 2) część ruchu turystycznego, tj. podróże, jakie ludzie odbywają poza miejsce

stałego zamieszkania w celu zregenerowania sił fizycznych i psychicznych [Lijewski 1998].

Funkcja wypoczynkowa na obszarach wiejskich przyjmuje dwie formy: systemu obsługi ludności miejscowej oraz systemu obsługi ludności przyjezdnej. Pierwszy system pełni funkcję wypoczynkową wewnętrzną, drugi – funkcję wypoczynkową zewnętrzną w danej wsi.

6.2. SYSTEM OBSŁUGI WYPOCZYNKU LUDNOŚCI MIEJSCOWEJ

Sposób organizacji i zagospodarowania przestrzeni oraz jej użytkowania na potrzeby wypoczynku zależy od modelu rodziny i współżycia społecznego. Na poziomie funkcjonowania struktury systemu osadniczego podział wynika z dostępności, mierzonej odległością lub czasem dojścia albo dojazdu od miejsc zamieszkania do terenów wypoczynkowych o charakterze publicznym (tab. 1).

Tabela 1. Dostępność terenów zieleni i wypoczynku w zależności od miejsc zamieszkania [wg. Piątkowska 1983]

Table 1. Accessibility to green areas and rest according to residence

Rodzaj terenu	Izochora		Warunki dotarcia
	czas dojścia minuty	czas dojazdu minuty	
1	2	3	4
Ogrody dziecięco-jordanowskie	10	–	bezkolizyjne trasy piesze i rowerowe
Tereny wypoczynkowe 2 poziomu: ● parki osiedlowe ● parki gmine		– do 30	trasy piesze i rowerowe, komunikacja zbiorowa
Tereny wypoczynkowe 3 poziomu: ● parki międzyosiedlowe ● parki wypoczynkowe zespołu gmin	15	– do 40	trasy piesze i rowerowe, komunikacja zbiorowa
Tereny wypoczynkowe ogólnomiejskie		do 30	trasy piesze i rowerowe, komunikacja indywidualna i zbiorowa
Tereny wypoczynkowe w skali regionu		do 90	
Zieleńce	10–15	–	trasy piesze

1	2	3	4
Lasy wypoczynkowe		do 40	trasy piesze i rowerowe, komunikacja indywidualna i zbiorowa
Cmentarze		do 30	
Parki i ogrody dydaktyczne, tereny wystawowe		do 60	
Ogrody działkowe		do 30	
Kąpieliska i plaże naturalne		do 30	

Na obszarach wiejskich ze względu na stopień rozproszenia i wielkość skupień osadnictwa widoczna jest różna dostępność terenów publicznych o funkcji wypoczynkowej.

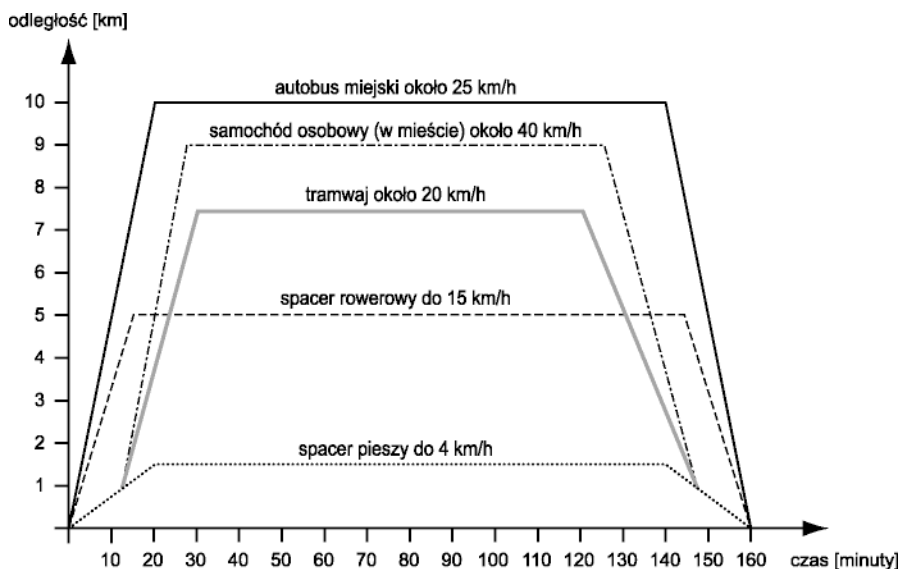
Na podstawie przeprowadzonych przez specjalistów z dziedziny fizjologii i rekreacji ruchowej analiz przyjęto, że czas na codzienną rekreację powinien wynosić dwie godziny dziennie [Piątkowska 1983], natomiast czas przeznaczony na dotarcie do obiektu nie powinien przekraczać 15% czasu przeznaczonego na wypoczynek. Oznacza to, że przy dwugodzinnym wypoczynku czas dotarcia do obiektu nie powinien przekroczyć 18 minut, przy jednogodzinnym wypoczynku – 9 minut.

Najkorzystniejsza jest sytuacja, jeżeli wypoczynek rozpoczyna się od progu własnego domu. Ma to miejsce, jeżeli forma, środek transportu oraz przestrzenne ramy trasy dojścia i powrotu mogą być traktowane jako część procesu wypoczynku. Służą temu ciągi piesze oraz trasy rowerowe o możliwie bezkolizyjnym przebiegu, poprowadzone w sprzyjających warunkach środowiska.

Preferowanymi środkami transportu w zakresie codziennej rekreacji (dom – teren wypoczynkowy) są komunikacja piesza i komunikacja rowerowa. Dotyczy to terenów wypoczynku blisko położonych, w optymalnej izochromie pieszej do 15 minut (maksimum 20 minut) oraz w odległości do 1 km (maksimum 1,5 km) od miejsca zamieszkania.

Na rysunku 2 przedstawiono relację między funkcją wypoczynku, izochroną i odległością a systemem przemieszczeń przy użyciu różnych środków transportu. Na podstawie tego wykresu można zauważyć, że do prawidłowego wypoczynku codziennego (ok. dwugodzinnego) najkorzystniejsze są w kolejności: spacer pieszy, spacer rowerowy, samochód indywidualny. W zakresie codziennego dwugodzinnego wypoczynku wszelkie środki komunikacji zbiorowej są niewskazane. Przedłużają one czas dotarcia do miejsca wypoczynku (dojście do przystanku, czekanie, przejazd i dopiero dotarcie do miejsca wypoczynku), powodują konieczność wysiłku psychicznego i fizycznego.

Korzystanie ze środków komunikacji zbiorowej jest wskazane, jeżeli czas wypoczynku trwa więcej niż trzy godziny.

Rys. 2. Wykres zależności między przebiegiem codziennego wypoczynku (ok. dwugodzinnego) a rodzajem komunikacji, według średnich prędkości analizowanych środków transportu, wg Piątkowskiej [1983]

Fig. 2. Diagram of a correlation between the type of communication and the course of everyday rest (approximately 2h), according to average speed of means of transport analyzed (Piątkowska's estimate)

Na poziomie jednostki osadniczej tereny wypoczynkowe według użytkownika dzieli się na: publiczne, prywatne i półpubliczne.

Mianem przestrzeni publicznej są określane miejsca znajdujące się w użytkowaniu powszechnym, w szczególności:

- 1) place i ciągi piesze, aleje, promenady prowadzone niezależnie od ciągów komunikacji kołowej; są one podstawą kształtowania miejsc wypoczynku biernego, jak spacerowanie czy miejsca „posiedzeń” na ławce;
- 2) parki, skwery, zieleńce, ogrody działkowe, urządzenia sportowe, kąpieliska, lasy wypoczynkowe; są one podstawą kształtowania miejsc wypoczynku biernego i czynnego; Kwieciński [1984] wyodrębnia następujące kategorie urządzeń do wypoczynku czynnego:
 - urządzenia dla małych dzieci w formie placów zabaw;
 - urządzenia dla dzieci starszych w formie placów gier zabawowych, tras rowerowych, górek saneczkowych itp.;

- urządzenia dla młodzieży i dorosłych w formie boisk do małych gier, tenisa ziemnego, ścieżek zdrowia itp.,
- urządzenia dla osób starszych w formie placów spotkań, placów gier towarzyskich, ścieżek rowerowych.

Publiczną przestrzeń otwartą oraz prywatną przestrzeń dzielą wewnętrzne granice o zróżnicowanej liniowo funkcji i formie [Gachowski, Lessaer 1987]. W ramach tych granic przestrzeń publiczna wykazuje spójność struktury programowo-przestrzennej i kompozycji urbanistyczno krajobrazowej. Oznacza to, że miejsca ważne pod względem programowym są tożsame z miejscami istotnymi krajobrazowo. Przestrzeń ta integruje ważne miejsca jednostki osadniczej, jej kształt determinuje formę przestrzeni prywatnych, ale tylko przez określenie cech ich granic [Zaniewska, Pawłat-Zawrzykraj, Gloza-Musiał 2000]. W ten sposób wyodrębnia nam się przestrzeń półpubliczna, która może być zorganizowana:

- 1) jako strefa przejściowa między przestrzenią publiczną a przestrzenią prywatną, będąca w wyłącznej dyspozycji mieszkańca (taras typu ogródek, przedsiónek typu przedogródek, taras, loggia, podcienia, przyłapy, ganek, weranda);
- 2) jako przestrzeń przeznaczona do użytkowania grupowego – miejsce spotkań i wypoczynku w obrębie osiedla mieszkaniowego czy urządzenia sportowe przy szkołach.

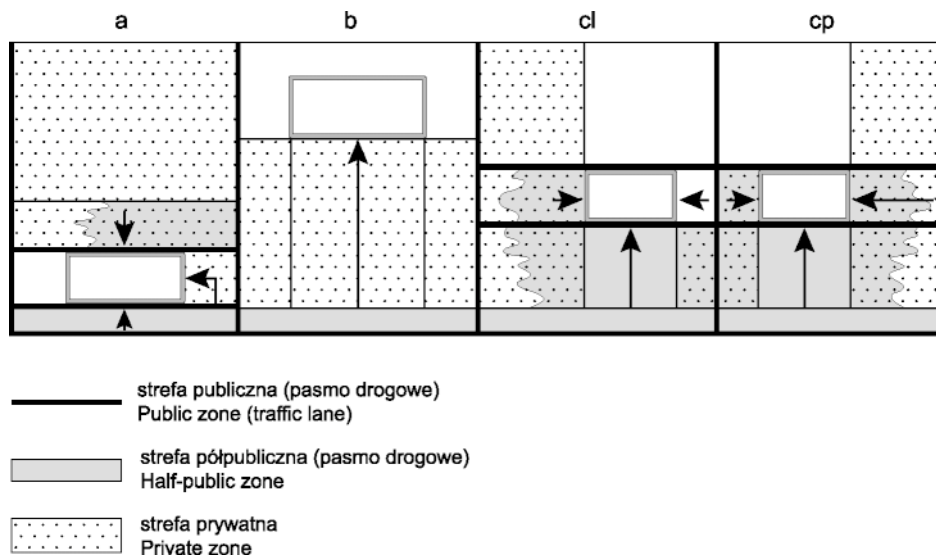
W zorganizowanej przestrzeni siedliska wyróżnia się dwie podstawowe części: publiczną i wewnątrzrodzinną. Strefa wewnątrzrodzinna dzieli się na strefy [Krawecki 1974]:

- 1) obsługi gospodarstwa domowego (w tym dom mieszkalny),
- 2) rekreacyjną,
- 3) produkcyjną.

Ze względu na charakterystyczne powiązania budynku mieszkalnego ze strefą produkcyjną wyróżnia się cztery podstawowe układy siedlisk w stosunku do drogi publicznej (strefy publicznej):

- 1) prostopadły czołowy,
- 2) prostopadły tylny,
- 3) równoległy lewy,
- 4) równoległy prawy.

Strefę publiczną stanowi dojście do budynku (rys. 3). W jej zasięgu następują kontakty z osobami spoza rodziny oraz oddziaływanie ruchu ulicznego w zakresie siedliska. Jeżeli dom jest zlokalizowany w głębi siedliska, strefą publiczną jest pas po obu stronach drogi prowadzący do wejścia głównego. Zasięg tej strefy zależy od liczby i usytuowania wejść do budynku. Strefa ta jest odizolowana od stref wewnątrzrodzinnych. Najlepsza separacja strefy publicznej od strefy wewnątrzrodziennej występuje w siedliskach typu a na rysunku 3, przy czoło-

Rys. 3. Podstawowe typy układów zagród w stosunku do drogi przejazdowej wg Kraweckiego [1974]

Fig. 3. Basic dispersion types of farms compared to traffic lanes

wym lub bocznym usytuowaniu wejścia do budynku, oraz w siedliskach typu cl i cp na rysunku 3. W siedlisku czynności rekreacyjne odbywają się zazwyczaj w całej zagrodzie. Ogródek kwiatowy stanowi jedynie element dekoracyjny i pozostaje w zasięgu strefy publicznej. Niedzielny odpoczynek odbywa się więc przed budynkiem, przy drodze osiedlowej.

W nowoczesnych gospodarstwach projektuje się strefę rekreacyjną także przy budynku mieszkalnym, jednak wyizolowaną od strefy publicznej i produkcyjnej. W zabudowie skupionej strefa rekreacji oddzielona jest również od sąsiedniego siedliska. Elementami tej strefy są zazwyczaj patia, odkryte werandy, wnęki z pergolami, tarasy itp. W osadnictwie rozproszonym natomiast strefa wypoczynkowa jest bardziej rozległa. W zabudowie typu fermowego lub rezydencjonalnego strefa wypoczynkowa przybiera w zależności od zamożności i potrzeb właścicieli formę założenia ogrodowego.

W przestrzeni zabudowy zagrodowej wyodrębnia się:

- 1) przestrzeń półpubliczną powiązaną ze strefą przestrzeni publicznej ulicą lub zagrodą; jest ona w dyspozycji mieszkańców zagrody, ale stanowi część otoczenia budynku mieszkalnego,
- 2) pozostałą część przestrzeni działki zagrodowej, tzw. prywatną, związaną z obsługą gospodarstwa domowego i obsługą produkcji oraz z obsługą techniczną gospodarstwa rolnego,

Przestrzeń półpubliczna zagrody pełni rolę:

- 1) miejsca kontaktów sąsiedzkich. Zasięg tej przestrzeni zależy od usytuowania budynku mieszkalnego i wejść do niego,
- 2) miejsca „posiedzeń” osób starszych lub całej rodziny.

Przykładem rozwiązania przestrzennego może być przedogródek ogrodzony symbolicznym płotem. Stosunkowa mała wysokość płotu umożliwia penetrację z ulicy i z domu na ulicę. Jeżeli przedogródek przyjmuje formę ogrodu ozdobnego lub warzywnego, funkcję miejsca „posiedzeń” pełnią balkony, loggie, podcienia, przyłapy i ganki.

W zabudowie rozproszonej ogródek przydomowy przyjmuje formę gaiku, porośniętego murawą, ocienioną lipą lub jesionem. Pełni on rolę miejsca wypoczynku w dni upalne oraz miejsca zabaw dla dzieci [Tłoczek 1996].

Charakterystyczną cechą przestrzeni wspólnej jest zróżnicowany charakter przestrzenny, kształt, forma i stosunek do wnętrza prywatnych oraz relacji układu komunikacji drogowej i pieszej [Zaniewska, Pawłat-Zawrzykraj, Głoza-Musiał 2000]. W pewnych zespołach zabudowy, z których został wyeliminowany ruch przelotowy, funkcja wspólnie użytkowanych wnętrz ogranicza się do:

- 1) komunikacji dojazdowej i parkowania,
- 2) komunikacji pieszej,
- 3) przestrzeni kontaktów sąsiedzkich wzbogaconej o miejsca wypoczynku grupowego, przeważnie dla grup dzieci.

Wymienione wyżej funkcje mogą być łączone we wspólnej przestrzeni i na jednym poziomie. Mogą również podlegać segregacji w różnych układach w pionie i poziomie. Najczęściej spotykanym na obszarach wiejskim rozwiązaniem przestrzeni półpublicznej w układzie poziomym jest zaułek. Może on mieć formę:

- 1) dojazdu pieszo-jezdnego, typu ślepej uliczki;
- 2) podwórca, tj. placu dla samochodów ze wspólnym zieleńcem oraz miejscem zabaw dla dzieci;
- 3) dziedzińca ze zlokalizowanym centralnie dojazdem i grupami miejsc postojowych.

6.3. SYSTEM OBSŁUGI WYPOCZYNKU LUDNOŚCI PRZYJEZDNEJ

Atrakcyjność turystyczna obszaru, miejscowości i szlaku jest pojęciem złożonym. Wyznaczają ją trzy czynniki: ranga walorów turystycznych, dostępność komunikacji oraz zdolność obsługi urządzeń turystycznych. Łącznie te czynniki kształtują warunki rozwoju ruchu turystycznego w danym terenie. Walory turystyczne to specyficzne cechy i elementy środowiska naturalnego oraz przejawy działalności człowieka, które są przedmiotem zainteresowań turystów. Rozróżnia się walory turystyczne [Rogalewski 1979]:

- 1) wypoczynkowe, służące regeneracji sił fizycznych oraz psychicznych;
- 2) krajoznawcze, stanowiące przedmiot zainteresowań poznawczych;
- 3) specjalistyczne, umożliwiające uprawianie różnych form turystyki kwalifikowanej.

Walory wypoczynkowe to zespół cech, których występowanie stanowi minimum warunków do wypoczynku, jak również zespół cech korzystnych, podnoszących walory wypoczynkowe krajobrazu. Cechy niezbędne z punktu widzenia fizjologii wypoczynku to: czyste powietrze, cisza, niski stopień urbanizacji, walory estetyczne krajobrazu, brak zasadniczych przeciwwskazań klimatycznych. Cechy korzystne natomiast to: walory widokowe, warunki do uprawiania wypoczynku czynnego (w lecie przydatność danego terenu do kąpiel i sportów wodnych, wędrówek pieszych, kolarskich i wodnych; w zimnie przydatność terenów do sportów zimowych i wędrówek narciarskich), walory bioklimatyczne i lecznicze (wody, gazy lecznicze, borowiny i muły).

Z punktu widzenia zainteresowań i zamiłowań uczestników ruchu turystycznego obszary posiadające walory wypoczynkowe można podzielić na:

- 1) tereny o walorach środowiska przyrodniczego;
- 2) wielkie miasta stanowiące wybitne ośrodki życia kulturalnego;
- 3) modne miejscowości stanowiące centra rozrywkowo-wypoczynkowe;
- 4) miejscowości uzdrowiskowe.

Klasyfikacja walorów krajoznawczych jest dość trudna, ponieważ zainteresowania uczestników ruchu turystycznego są bardzo różnorodne. Widoczne są jednak cztery kierunki zainteresowań, które można traktować jako zasadnicze walory krajoznawcze. Do walorów krajoznawczych zalicza się:

- 1) charakterystyczne zespoły krajobrazowe i osobliwości przyrody oraz cieków wodne, określane terminem walorów środowiska przyrodniczego;
- 2) folklor, obrzędy ludowe, dzieła ludowej sztuki plastycznej, relikty ludowej kultury materialnej, określane mianem walorów tradycyjnej kultury ludowej;
- 3) zabytki budownictwa, sztuk plastycznych, kultury materialnej, pamiątki historyczne, określane mianem walorów dóbr kultury;
- 4) charakterystyczne obiekty i przejawy współczesnej gospodarki, techniki, nauki, kultury, określane mianem walorów współczesnych osiągnięć człowieka.

Walorami specjalnymi określa się te cechy i elementy środowiska przyrodniczego, które umożliwiają uprawianie żeglarstwa i sportów motorowodnych, myślistwa, jeździectwa, wędkarstwa, taternictwa itp. Walory te najczęściej występują na terenach, na których występują również wypoczynkowe i krajoznawcze walory środowiska przyrodniczego. Czerpanie korzyści z walorów specjalnych wymaga specjalistycznych umiejętności technicznych, sprzętu oraz

odpowiedniego przygotowania sprawnościowego i teoretycznego. Są to formy turystyki kwalifikowanej, stanowiące obiekt zainteresowań nielicznej grupy społecznej.

Region wypoczynkowy jest podstawową jednostką struktury zagospodarowania obszarów wypoczynkowych [Kachniarz 1975]. Powinien stanowić jednostkę krajoznawczą o wspólnych cechach środowiska przyrodniczego oraz tworzyć względnie wydzieloną funkcjonalną całość zespołu miejscowości wypoczynkowych, powiązanych ze sobą wspólnym węzłem rozrządu ruchu wypoczynkowego oraz wspólnym ośrodkiem zaopatrzenia i administracji. Region wypoczynkowy obejmuje jedną lub kilka gmin wiejskich.

Ze względu na wymagania w stosunku do sposobu zagospodarowania, różni się następujące typy regionów wypoczynkowych:

- 1) regiony o dużym lub przeważającym udziale wypoczynku zimowego;
- 2) regiony o dużym lub przeważającym udziale wypoczynku uzdrowskiego;
- 3) regiony koncentracji wypoczynku świątecznego, położone głównie w strefach podmiejskich aglomeracji i dużych miast, liczących powyżej 100 tysięcy mieszkańców;
- 4) regiony specjalne, o warunkach przyrodniczych zbliżonych do naturalnych, które powinny być chronione przed znacznym zainwestowaniem i intensywną eksploatacją wypoczynkową.

Sposób przestrzennego zagospodarowania regionów wypoczynkowych określają następujące czynniki:

- 1) cechy środowiska i krajobrazu przyrodniczego oraz wymagania ochrony środowiska;
- 2) wymagania poszczególnych rodzajów i form wypoczynku;
- 3) wymagania techniczne oraz wymagania ekonomiki inwestowania i eksploatacji wyposażenia obszarów wypoczynkowych.

Ze względu na sposób przestrzennego zagospodarowania obszarów wypoczynkowych różni się, w zależności od ilości czasu poświęconego na wypoczynek oraz społecznej struktury wypoczynku, następujące rodzaje:

- 1) wypoczynek pobytowy (osiadły) średnio- i długookresowy, w tym: wypoczynek dorosłych (indywidualny i rodzinny), kolonie dziecięce oraz obozy młodzieżowe,
- 2) wypoczynek uzdrowski,
- 3) wypoczynek wędrowski (turystyka krajoobrazowa),
- 3) wypoczynek świąteczny, krótkookresowy (jedno- lub dwudniowy), indywidualny i masowy.

W celu uwzględnienia przestrzennego zróżnicowania preferencji ludności miejskiej w odniesieniu do różnych form wypoczynku stosuje się jako zasadę [Zaniewska, Pawłat-Zawrzykraj, Głozka-Musiał 2000]:

- 1) uwzględnienie spadku poziomu uczestnictwa w miarę odległości (czasu, kosztu), przy czym uzyskiwany rozkład naprężenia potencjału interpretowany jest jako przestrzenne rozmieszczenie skali potencjalnego popytu;
- 2) akceptowanie terenów o niższej wartości atrakcyjności i jakości środowiska przyrodniczego jako miejsca wypoczynku mieszkańców dużych ośrodków miejskich w zależności od wielkości potencjału demograficznego.

Na obszarach podmiejskich wiodącą funkcją wypoczynkową jest wypoczynek świąteczny (cotygodniowy) i turystyka [Król 1981]. Do funkcji uzupełniających zalicza się:

- 1) wypoczynek codzienny (po pracy) dalszego zasięgu (3–5 godzin),
- 2) wypoczynek doroczny o charakterze wczasowo-letniskowym, dla rodzin z dziećmi i osób starszych.

Za podmiejskie obszary wypoczynkowe uznaje się obszar, do którego dojazd trwa 1,5 godziny oraz na którym znajdują się tereny o odpowiednich walorach wypoczynkowych. Na obszarze tym w zależności od dostępności komunikacji i przeważających form rekreacji wyodrębnia się następujące strefy (rys. 4):

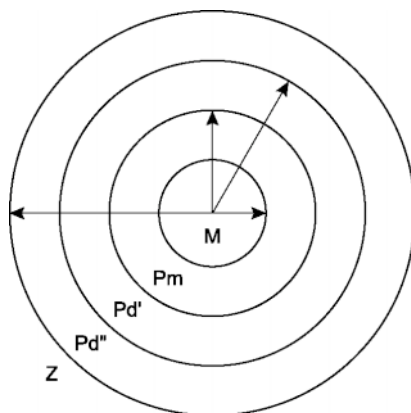
- 1) przymiejską, położoną w odległości do 30 minut dojazdu od centrum miasta, z priorytetem wypoczynku bliskiego od 0,5- do 1-dniowego oraz wypoczynku codziennego w dalszej odległości, wymagającego 3–5 godzin na dojazd;
- 2) podmiejską bliską, położoną w odległości wymagającej 1 godziny na dojazd, z priorytetem wypoczynku świątecznego jednodniowego oraz wypoczynku sezonowego o charakterze letniskowym;
- 3) podmiejską dalszą, do 1,5 godziny dojazdu, z priorytetem głównie wyjazdów świątecznych od 1,5- do 2,5-dniowych oraz organizacji wypoczynku pobytowego o charakterze wczasowym.

Zasięg podmiejskich stref wypoczynkowych jest uzależniony od wielkości miasta i jego strefy wpływów (tab. 2).

Zasięg i rozmieszczenie poszczególnych stref i urządzeń wypoczynkowych na obszarze podmiejskim zależy od:

- 1) częstotliwości zapotrzebowania na określone rodzaje wypoczynku,
- 2) czasu wolnego, jakim dysponuje mieszkaniec,
- 3) racjonalnego czasu, jaki mieszkaniec może przeznaczyć na dojazd do miejsca wypoczynku.

Przyjmuje się, że czas przeznaczony na dojazd do miejsca wypoczynku i z powrotem nie powinien przekraczać 20% czasu przeznaczonego na wypoczynek. Wypoczynek doroczny, o charakterze wczasowo-pobytowym, nie jest limitowa-

Rys. 4. Podział strefowy [Król 1981]: M – strefa miejska, wypoczynek codzienny (0,5–5 godz.), uzupełniający okresowy o charakterze letniskowym; Pm – strefa przymiejska, wypoczynek cotygodniowy (od 0,5- do 4-dniowy), wypoczynek codzienny dalszego zasięgu; Pd' – strefa podmiejska bliska, wypoczynek cotygodniowy (4-dniowy), uzupełniający okresowy o charakterze letniskowym; Pd'' – strefa podmiejska daleka, wypoczynek cotygodniowy (od 1,5- do 2,5-dniowy), uzupełniający okresowy o charakterze wczasowym; Z – strefa zewnętrzna

Fig. 4. Zone division: M – municipal zone, everyday rest (0,5h – 5h), periodically complemented by summer-resort; Pm – intramunicipal zone, weekly rest (0,5 – 4 days), everyday rest of far range; Pd' – close suburbs, weekly rest (4 days), periodically complemented by summer-resort; Pd'' – far suburbs, weekly rest (1,5 – 2,5 days) periodically complemented by summer-resort; Z – outer zone

Tabela 2. Zasada strefowania terenu w zależności od wielkości miasta [Król 1981]

Table 2. The method of sectionalizing, depending on the size of a city

Wielkość miasta (liczba mieszkańców)	Promień strefy podmiejskiej (M)	Zasięg podmiejskiej strefy wypoczynkowej (Pm)	w tym strefa przymiejska (Pd)
> 4 mln	do 12 km	do 75 km	do 75 km
0,5–4 mln	do 8 km	do 60 km	do 20 km
850–500 tys.	do 5 km	do 50 km	do 18 km
400–250 tys.	do 3 km	do 40 km	do 15 km
50–100 tys.	do 2 km	do 25 km	do 8 km
25–50 tys.	do 1,5 km	do 15 km	do 5 km
0–25 tys.	do 1,0 km	do 10 km	do 2 km

Tabela 3. Czas przeznaczony na dojazd [Król 1981]

Table 3. Time spent on commuting

Rodzaj wypoczynku	Czas dojazdu w jedną stronę			
	w minutach	w kilometrach		
		autobus	kolej	sam.osob.
codzienny, powszechny, bliski 1–3 godziny	5–15 min. dojścia pieszego	–	–	–
codzienny, dalszego zasięgu (sporadyczny) 2–5 godz.	15–30 min. dojazdu	11,6	8,7	
świąteczny jednodniowy bez noclegu (8–12 godz.)	48–72 min. dojazdu	36,2	32,8	68
Świąteczny od 1,5- do 2,5-dniowy (z noclegiem) od 18 do 28 godzin nie licząc snu	118–167 min. dojazdu	57–90	55–88	110–172
Pobyty bliski (letniskowy)	nie dalej niż 45–60 min. od miejsca zamieszkania, tj. w zasięgu umożliwiającym ewentualne codzienne dojazdy do pracy, tj. promieniu 30–50 km			

ny odległością. Na obszarach podmiejskich priorytetem jest wypoczynek świąteczny. Wypoczynek o charakterze czasowym ograniczają:

- 1) możliwości terenowe,
- 2) przeważające i masowe potrzeby w zakresie wypoczynku świątecznego,
- 3) możliwości organizowania wypoczynku dorocznego w dalszych regionach kraju.

Formy wypoczynku codziennego i świątecznego są limitowane czasem dojazdu, w przeciwieństwie do wypoczynku dorocznego. W latach dziewięćdziesiątych widoczna była tendencja do zamiennego użytkowania terenów służących formom wypoczynku codziennego i świątecznego, jak również świątecznego oraz dorocznego.

W funkcjonalno-przestrzennej strukturze regionów wypoczynkowych ważną rolę odgrywają ośrodki obsługi ruchu turystycznego i zaopatrzenia. Są to zazwyczaj siedziby gmin miejsko-wiejskich lub miejskich.

7. AGROTURYSTYKA

Do najbardziej rozwijających się form działalności pozarolniczej należy agroturystyka. Jest ona szansą rozwoju tych obszarów wiejskich, na których rozwój rolnictwa towarowego oraz przemysłu ma małe szanse. Na obszarach tych jednak powinny dominować cechy rolniczej przestrzeni rekreacyjnej, głównie: walory przyrodnicze środowiska, wolne zasoby siły roboczej oraz wolne zasoby mieszkaniowe o podwyższonym standardzie. Agroturystyka mieści się w szerokim zakresie rodzajów dóbr i usług wytwarzanych przez wieś. Jest formą wypoczynku w gospodarstwach rolnych, gdzie podstawowe usługi są świadczone w obrębie danego gospodarstwa przez członków rodziny rolnika. Stanowi dodatkowe źródło dochodów w gospodarstwie rolnym.

Skala przedsięwzięcia tej działalności jest trudna do ustalenia, ze względu na różnice w kryteriach jej kwalifikowania i rejestrowania [Jachimowicz, Krzyżanowska 2004]. Pewne jednostki statystyczne kwalifikują jako agroturystyczne tylko te gospodarstwa, których działalność usługowa w zakresie turystyki jest formalnie zarejestrowana (w urzędzie gminy) lub posiada atest stowarzyszenia agroturystycznego, inne za gospodarstwa agroturystyczne uznają te gospodarstwa, które faktycznie świadczą usługi, bez względu na spełnione kryteria formalne.

Popyt na tę formę turystyki jest wynikiem możliwości taniego wypoczynku, z dala od cywilizacji, w ciszy i w bliskim kontakcie z przyrodą. Organizatorem usług jest właściciel gospodarstwa rolnego, który jest w stanie zaproponować różne formy spędzania czasu wolnego w obrębie gospodarstwa. Urozmaiceniem spędzania czasu wolnego, mogą być propozycje wypoczynku w otoczeniu gospodarstwa, np. las, rzeka, jezioro, góry.

Gospodarzowi świadczącemu usługi agroturystyczne agroturystyka przynosi oprócz korzyści materialnych takie korzyści, jak:

- 1) satysfakcja z możliwości wykorzystania wolnego czasu, bycia ciekawym i użytecznym,
- 2) lepsze wykorzystanie materialnych możliwości istniejących w gospodarstwie (np. wolne pomieszczenia, nadwyżki produktów rolnych),
- 3) możliwość poznania nowych ludzi,
- 4) zwiększenie uznania w środowisku dzięki realizacji swoich pomysłów i planów,
- 5) możliwość wykorzystania wartości otoczenia (zasobów krajobrazowych) do podnoszenia atrakcyjności oferty.

Turyście agroturystyka daje możliwość:

- 1) wypoczynku na łonie przyrody;
- 2) realizowania hobby (np. łowiectwo, wędkarstwo);

- 3) poznania lokalnej kultury i folkloru;
- 4) możliwości wyboru zakresu usług, z których chce skorzystać i organizacji pobytu według indywidualnych potrzeb bądź członków rodziny;
- 5) poznania pracy w gospodarstwie wiejskim, warunków i stylu życia mieszkańców wsi;
- 6) skorzystania ze świeżych produktów pochodzących z gospodarstwa.

W Polsce najlepsze możliwości do prowadzenia usług agroturystycznych mają gospodarstwa wielokierunkowe, o ekstensywnej gospodarce do 10 ha powierzchni użytków rolnych, gospodarstwa o kierunku ekologicznym i specjalistycznym (rybackie, ze stadniną koni, sadownicze).

Rozwój agroturystyki jest różny w różnych częściach kraju i środowiskach lokalnych. Wynika to ze zróżnicowanej atrakcyjności turystycznej regionu, a także działań przedsiębiorczych mieszkańców wsi oraz dotychczasowych doświadczeń.

Przeprowadzona przez M. Drzewieckiego ocena predyspozycji przestrzennych Polski do rozwoju agroturystyki pozwoliła wyodrębnić cztery główne regiony o dobrych warunkach do rozwoju agroturystyki [Degórska 1997]. Gminy spełniające kryteria wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej nie tworzą zwartych regionów, lecz w pewnych częściach Polski jest ich więcej, tj.:

- 1) region podlasko-mazurski,
- 2) region Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubelskiej,
- 3) region Polski Centralnej,
- 4) region południowo-wschodni.

W skali kraju 1369 gmin, które zajmują 66% powierzchni kraju i obejmują 22% ludności spełniło kryteria wiejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

W ostatnich latach agroturystyka najintensywniej rozwinęła się w regionach górskich i podgórskich. Szczególnym powodzeniem w okresie letnim cieszy się Pojezierze Mazurskie i Pojezierze Suwalskie oraz wybrzeże morskie. Obszary te to tradycyjne regiony turystyczne o wysokich walorach przyrodniczych. Bardziej odległy proces rozwoju agroturystyki obejmie tereny mniej atrakcyjne pod względem walorów środowiskowych, ale znajdujące się w zasięgu dużych aglomeracji miejskich (np. Warszawy, Trójmiasta, GOP i in.). Szansą na rozwój tej formy turystyki jest wzrastający popyt na wypoczynek sobotnio-niedzielny jako alternatywa budownictwa letniskowego realizowanego przez ludność miejską. Do takich terenów zaliczyć można: Podlasie, Polesie Lubelskie, Kielecczynę i Pojezierze Kaszubskie.

Rolnictwo ekologiczne i agroturystyka mają również szansę na rozwój na obszarach objętych konserwatorską ochroną prawną przyrody. Mogą stanowić na tych obszarach alternatywne formy działalności gospodarczej.

Agroturystykę charakteryzuje mała skala zakwaterowania, ograniczona głównie lub wyłącznie do mieszkania w zagrodzie [Zaniewska, Pawłat-Zawrzykraj, Gloza-Musiał 2000]. W Polsce jako górną granicę wielkości gospodarstwa agroturystycznego przyjęto 5 pokoi. Osoby prowadzące taką działalność są zwolnione z podatku dochodowego z tytułu najmu pokoi gościnnych i wyżywienia. Taka skala zagospodarowania pozwala zachować domowy charakter usług, co stanowi atut przyciągający turystów.

W Polsce dotychczas najczęściej występującą formą zakwaterowania były wynajmowane pokoje, nazywane „kwaterami prywatnymi”. Natomiast w krajach zachodnioeuropejskich dominującą formą czasowego pobytu jest oprócz domów letniskowych mieszkanie wczasowe.

Mieszkanie wczasowe daje większy komfort zakwaterowania, zapewnia większą prywatność zarówno gościom, jak i gospodarzom. Pokoje są wyposażone w urządzenia kuchenne lub przylegający do nich aneks kuchenny. Inną formą umożliwiającą samodzielne przygotowanie posiłków jest dodatkowa kuchnia oraz jadalnia do dyspozycji gości. Wyposażenie kuchni umożliwia jednocześnie korzystanie z niej przynajmniej połowie wypoczywających (2-krotna rotacja). Jedna łazienka obsługuje maksymalnie 8 osób (2–3 pokoje).

W krajach europejskich obserwuje się wzrost zainteresowania budową domków letniskowych przez rolników. Wydaje się, że będzie to bardziej opłacalna inwestycja w przyszłości, niż jednorazowy zysk ze sprzedaży ziemi pod zabudowę letniskową osobom prywatnym.

Dom letniskowy nie musi być budowany od podstaw. Na cele agroturystyki można zaadaptować różne pomieszczenia. Mogą to być pomieszczenia gospodarcze lub inwentarskie, stary dom mieszkalny czy inne nieużywane obiekty, znajdujące się w obrębie zagrody. Ponieważ dom letniskowy, tak jak mieszkanie wczasowe, stanowi odrębny obiekt niezwiązany z budynkiem mieszkalnym, ich urządzenie jest podobne.

Inną formą zakwaterowania o charakterze sezonowym są pola namiotowe i kempingi. W wielu krajach przepisy prawne nie pozwalają jednak na intensywne wykorzystanie terenów przy gospodarstwach pod taką formę wypoczynku. Obowiązująca dopuszczalna pojemność to 15 namiotów lub przyczep. Dogodne warunki do kempingu występują przeważnie we wsiach letniskowych, przy gospodarstwach rolnych, w których znajdują się odpowiednio położone tereny użytków zielonych (łąki lub pastwiska).

8. FUNKCJE UZDROWISKOWE

Walory lecznicze i bioklimatyczne stanowią podstawę do rozwoju uzdrowisk. Specyfiką uzdrowisk jest leczenie za pomocą naturalnych czynników leczniczych, jak: właściwości lecznicze klimatu, walory przyrodnicze i estetyczne krajobrazu, naturalne zasoby wód, gazów i peloidów (borowin). Obecnie w Polsce jest 38 uzdrowisk statutowych [Lijewski i in. 1998] i 23 uzdrowiska, na które zostały rozciągnięte niektóre przepisy ustawy o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym, tzw. uzdrowiska w rozwoju (Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym. DzU z 1996 r. nr 23, poz. 150, z póź. zm.; DzU z 1987 r. nr 33, poz. 180. DzU z 1990 r. nr. 34, poz. 198). Na podstawie opracowanej w latach siedemdziesiątych prognozy [Ziemiężyński 1972] wytypowano wiele miejscowości i terenów potencjalnie uzdrowiskowych.

W strukturze sieci osadniczej uzdrowisk znaczący udział ma osadnictwo wiejskie. Obecnie około 30% uzdrowisk statutowych stanowią wsie, a znaczna część uzdrowisk-miast jest zarazem siedzibą gmin. Ośrodki wiejskie to 50% uzdrowisk w rozwoju i 85% potencjalnych miejscowości uzdrowiskowych.

Status źródeł leczniczych ma obecnie 60 źródeł mineralnych. Większość z nich występuje na obszarach górskich, zwłaszcza w Beskidzie Sądeckim. Znaczne zgrupowania źródeł występują w Karkonoszach, Górach Izerskich oraz w Kotlinie Kłodzkiej. Jednocześnie kilkanaście źródeł leczniczych leży poza granicami obszarów o walorach wypoczynkowych (m.in. Szczawno Zdrój i Wieniec Zdrój). Skład chemiczny wód leczniczych jest zróżnicowany, z przewagą wód chlorkowo-sodowych. Wody termalne występują w 11 miejscowościach, radoczyste natomiast tylko w Sudetach, w rejonie Łądka Zdroju. Źródło arsenowe występuje tylko w Sudetach. W Polsce najbardziej popularne spośród peloidów są borowiny. Obecnie status kopalin leczniczych posiada 14 złóż. Związane są one głównie z torfowiskami niskimi przeważającymi w Polsce. Ze względu na liczne obszary torfowisk można się spodziewać w przyszłości rozszerzenia listy złóż borowinowych o właściwościach leczniczych.

Na podstawie oceny warunków bioklimatycznych Polski wyodrębniono regiony szczególnie korzystne dla turystyki wypoczynkowej. W okresie ciepłym za szczególnie korzystne uznano obszary Niziny Mazowieckiej i północną część pasma wyżyn oraz tereny będące pod wpływem specjalnych cech klimatu morskiego (strefa przymorska o szerokości 20–30 km). W okresie chłodnym za szczególnie korzystne uznano obszary górskie Karpat, wschodnią część Wyżyny Małopolskiej i Roztocze oraz obszary górskie Sudetów (położone powyżej 500 m n.p.m.).

Podstawową funkcją uzdrowiska jest funkcja leczniczo-rehabilitacyjna oraz profilaktyka lecznicza. Jednak miejscowości uzdrowskowe nie mogą być przeznaczone wyłącznie dla ludzi chorych. Zgodnie z zaleceniami współczesnej medycyny kuracjusze powinni mieć możliwość zapomnienia o swoich dolegliwościach [Wysocka 1981]. Z powyższych względów wskazane jest, aby w miejscowości uzdrowskowej rozwijała się w odpowiednim rozmiarze turystyka wypoczynkowa. Dotyczy to szczególnie:

- 1) wczasów wypoczynkowych jako formy uzupełniającej wczasy lecznicze,
- 2) turystyki kwalifikowanej: kajakerstwo, żeglarstwo, wędkarstwo, narciarstwo,
- 3) turystyki zagranicznej (podnoszenie standardu usług w danej miejscowości).
Formy turystyki wypoczynkowej kolidujące z funkcją uzdrowskową to:
 - 1) turystyka motorowa,
 - 2) kolonie letnie dziecięce,
 - 3) wczasy świąteczne,
 - 4) obozy harcerskie.

Pod warunkiem odpowiedniego zagospodarowania przestrzennego możliwe jest również lokalizowanie na terenie uzdrowska:

- 1) hoteli turystycznych i schronisk,
- 2) pól kempingowych o ograniczonej wielkości.

Szczególnego potraktowania w uzdrowsku wymaga budownictwo jednorodzinne i pensjonatowe, ponieważ taki rodzaj budownictwa pełni rolę uzupełniającej bazy hotelowej i są poważnym źródłem dochodu dla właścicieli. Z powyższych powodów przy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego miejscowości uzdrowskowych należy uwzględnić większą powierzchnię terenów pod budownictwo jednorodzinne i pensjonatowe.

W układzie przestrzennym uzdrowska stosuje się zasadę strefowania funkcjonalnoprzestrzennego. Polega to na wydzieleniu strefy głównej, którą jest dzielnica lecznictwa uzdrowskowego, strefy parkowej oraz strefy zamieszkania dla ludności stałej i strefy gospodarczo-technicznej.

Miejscowość uzdrowskowa powinna być nasycona zielenią. Komunikacja przelotowa jest uważana jako element uciążliwy i dąży się do wyeliminowania jej poza obręb strefy uzdrowskowej. W strefie uzdrowskowej w układzie sieci drogowej, powinna dominować sieć dróg pieszych umieszczonych w systemach otwartych. Park zdrojowy powinien pełnić rolę węzła ze wszystkimi ciągami pieszymi.

W układzie przestrzennym uzdrowska dąży się do odizolowania dzielnicy lecznictwa uzdrowskowego od pozostałych terenów zainwestowania. Stosuje się w tym wypadku następujące rozwiązania:

- 1) wariant pierwszy – dzielnica lecznictwa uzdrowiskowego oddzielona jest od zabudowy mieszkaniowej ośrodkiem usług świadczonych zarówno na rzecz kuracjuszy, jak i mieszkańców stałych. Ośrodek ten skupia obiekty kulturalne, gastronomiczne, handlowe i rzemieślnicze;
- 2) wariant drugi – dzielnica lecznictwa uzdrowiskowego oddzielona jest od zabudowy miejskiej pasem zieleni izolacyjnej, w której poprowadzone są ciągi komunikacyjne;
- 3) wariant trzeci – dzielnica lecznictwa uzdrowiskowego jest oddzielona od zabudowy mieszkaniowej zielenią parkową, wewnątrz zieleni parkowej mogą znajdować się urządzenia sportowe i rekreacyjne.

Zlokalizowane w uzdrowisku zakłady usługowe można ze względu na przeznaczenie podzielić na:

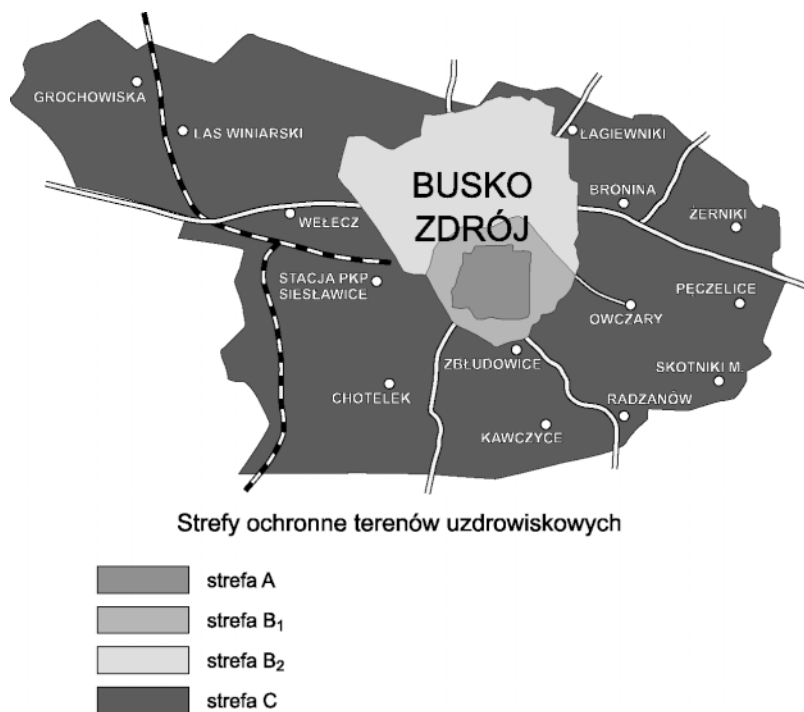
- 1) przeznaczone wyłącznie dla kuracjuszy (pikalnie wód, dom zdrojowy, basen i inne),
- 2) przeznaczone wyłącznie dla ludności stałej (administracja samorządowa, szpitale, szkoły i inne),
- 3) wspólne dla obu grup (ośrodek handlowy, urządzenia kultury, gastronomii, rzemiosła usługowego i inne).

Podstawowe zasady prowadzenia turystyki wypoczynkowej zostały ustalone na odbywającym się w Budapeszcie (1989 r.) kongresie Międzynarodowych Stowarzyszeń Naukowych Ekspertów Turystyki (AIEST). Zasady te odnoszą się do postępowania zapobiegawczego opartego na wykorzystaniu właściwości leczniczych wód termalnych i wody morskiej, klimatu oraz zdrowych produktów [Pawlikowska-Piechotka 1995]. Funkcja turystyczna powinna mieć charakter uzupełniający. Nie powinna pełnić funkcji równoważnej i dominującej względem podstawowej działalności uzdrowisk.

Miejscowości uzdrowiskowe oprócz funkcji lecznictwa uzdrowiskowego pełnią funkcje: administracyjną, rolniczą, przemysłową oraz zaplecza mieszkaniowego dla większych miast. Występowanie dodatkowych funkcji wywiera znaczny wpływ na ukształtowanie przestrzenne miejscowości uzdrowiskowej.

Strefowanie funkcjonalno-przestrzenne uzdrowisk wynika z konieczności uwzględnienia obszarów ochrony uzdrowiskowej w planach zagospodarowania przestrzennego. Z przepisów przywołanej już wcześniej ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o uzdrowiskach i lecznictwie uzdrowiskowym wynika konieczność ustalenia statusu dla każdego uzdrowiska. Status uzdrowiska określa granice obszarów ochrony uzdrowiskowej oraz warunki prowadzenia gospodarki na tym obszarze.

Ze względu na konieczność zróżnicowania sposobu zagospodarowania różni się następujące obszary ochrony uzdrowiskowej:

Rys. 5. Podział miejscowości uzdrowiskowej na strefy ochronne na przykładzie Buska Zdroju
 Fig. 5. Division of a health resort into protection zones – Busko Zdrój

- **Obszar A**, obejmujący dzielnice lecznictwa uzdrowiskowego. Na obszarze tym zlokalizowane są prewentoria, sanatoria, szpitale uzdrowiskowe, obiekty wczasowe oraz urządzenia służące bezpośrednio zaspokojeniu potrzeb kuracjuszy i wczasowiczów. Cała gospodarka przestrzenna na tym obszarze podlega specjalnym przepisom i zakazom, w tym przepisom porządkowym, sanitarnym i budowlano-architektonicznym.
- **Obszar B**, obejmujący najczęściej miejscowości w granicach administracyjnych, wyodrębniony w celu kształtowania warunków środowiskowych. Na obszarze tym występują najważniejsze kolizje pomiędzy lecznictwem uzdrowiskowym a gospodarką rolną. W celu pogodzenia rolniczego charakteru znacznej części uzdrowisk oraz ochrony miejscowości uzdrowiskowych w granicach administracyjnych zastosowano ustępstwa. W części uzdrowisk w ramach obszaru B wyodrębniony został obszar B₁ oraz B₂, w granicach których można prowadzić swobodnie gospodarkę rolną. Podział na te strefy następuje jedynie w takiej sytuacji, gdy odległość zespołów produkcji rolnej od dzielnicy lecznictwa uzdrowiskowego gwa-

rantuje likwidację uciążliwości związanych z hodowlą zwierząt gospodarskich i produkcją rolną.

➤ **Obszar C**, obejmujący obszary A i B oraz teren otaczający te obszary w promieniu gwarantującym nienaruszalność miejscowego klimatu i krajobrazu. Obszar ten pełni rolę otuliny uzdrowiska, której zadaniem jest w szczególności:

- 1) ochrona uzdrowiska przed zanieczyszczeniem powietrza, gleby i wody,
- 2) ochrona krajobrazu,
- 3) ochrona właściwości leczniczych krajobrazu,
- 4) ochrona uzdrowiska przed hałasem,
- 5) zabezpieczenie terenu pod urządzenia sportowe i rekreacyjne,
- 6) zapewnienie odpowiedniego współczynnika zalesienia, sposobu prowadzenia gospodarki leśnej,
- 7) zabezpieczenie terenów pod lokalizację zaplecza mieszkaniowego i gospodarczego na potrzeby uzdrowiska,
- 8) ochrona przed wprowadzeniem bezpośrednio na obszar przyległy do uzdrowiska funkcji kolizyjnych,
- 9) inne funkcje ochronne.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz M., Król J. 1998: Ochrona konkurencji a rynek rolny. SGGW, Warszawa.
- Degórska B. 1997: Rola obszarów wiejskich w zachowaniu równowagi środowiska przyrodniczego. W: Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej. PAN, IGiPZ, Warszawa.
- Gachowski M., Lessaer S., W. 1987: Homo urbanisticus – czyli projektować tak, by żyjący w mieście, mieszkali u siebie. Architektura nr 3/87.
- Jachimowicz E., Krzyżanowska K. 2004: Pozarolnicze funkcje gospodarstwa rolnego na przykładzie jego działalności agroturystycznej. SGGW, Warszawa.
- Kachniarz T. 1975: Kierunki i zasady przestrzennego zagospodarowania wsi. PWN, Warszawa.
- Krawecki J. 1974: Dom w zagrodzie. Budownictwo wiejskie nr 8/74. Politechnika Krakowska, Kraków.
- Kołodziejski J. i in. 1995: Ogólna koncepcja funkcjonowania planowania regionalnego w reformowanym systemie sterowania rozwoju. Maszynopis. PAN. Polska 2000 plus. CUP, Warszawa.
- Król B. 1981: Funkcje, program oraz zasady kształtowania struktury przestrzennej rekreacji na obszarach podmiejskich. W: Problemy zagospodarowania rekreacyjnego i uzdrowiskowego gmin. Z.nr.106 TUP, Warszawa.
- Kwieciński J. 1984: Sport i rekreacja. IKŚ, Warszawa.
- Lijewski T. i in. 199: Geografia turystyki Polski. PWE, Warszawa.

- Pawlikowska-Piechotka A. 1995: Stan środowiska w uzdrowiskach wschodniego pogranicza Polski. W: Człowiek i Środowisko. t. 19 nr 3–4, IGPiK, Warszawa.
- Piątkowska K. 1983: Zieleń i wypoczynek. IKŚ, Warszawa.
- Rogalewski O., Zagospodarowanie turystyczne. WSiP, Warszawa 1979
- Stasiak A., Zgliński W. 1997: Podstawowe problemy obszarów wiejskich na przełomie XX–XXI wieku. W: Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej. PAN, Warszawa.
- Stola Z. 1997: Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa ludności wiejskiej. Wpływ przekształceń strukturalnych rolnictwa na zagospodarowanie przestrzeni wiejskiej. PAN, Warszawa.
- Smogorzewski J. 1973: Tereny otwarte. Maszynopis, IUA (maszynopis).
- Tłoczek I.F. 1996: Kształtowanie zieleni w krajobrazie wiejskim. PWN, Warszawa.
- Waraszyńska J., Jackowska A. 1978: Podstawy geografii turystyki. PWN, Warszawa.
- Wysocka E. 1981: Lecznictwo uzdrowiskowe w planowaniu gmin. W: Problemy zagospodarowania rekreacyjnego i uzdrowiskowego gmin. nr 106, TUP.
- Zaniewska H., Pawłat-Zawrzykraj A., Głoz-Musiał H. 2000: Zagospodarowanie przestrzenne i zabudowa wsi. SGGW, Warszawa.
- Ziemiężyński S. 1972: Podstawowe elementy prognozy rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego i profilaktycznych wczasów leczniczo- wypoczynkowych. Problemy Uzdrowiskowe nr 4, Warszawa.

Mgr inż. Monika Szczurowska
Instytut Ochrony Środowiska
ul. Krucza 5/11, 00-548 Warszawa

Dr inż. Konrad Podawca
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Geodezji i Budownictwa
ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa

Prof. dr hab. Barbara Gworek
Instytut Ochrony Środowiska
ul. Krucza 5/11, 00-548 Warszawa
oraz
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Nauk o Środowisku Glebowym
ul. Nowoursynowska 159, 02-776 Warszawa